

APOSTOL, P.: On Freedom. *Filozofia*, 29 (1974), No 1, p. 16—21.

Any assessment of the ontic and ontological stature of man includes also the statement of his freedom.

Conceived from the purely formal standpoint freedom becomes evident as a paradox: it means *gaining independence, autonomization amidst the limitation of inevitabilities*, i. e. amidst a certain contingency and dependence.

Freedom consists in the transforming action that occurs in the sphere of incidental events, by which the inevitability is accomplished

When defining freedom as self-interested development of (social) human power Marx acquired, by our opinion, an understanding of freedom as an open action, an action of cognition, evaluation and contemporary getting control of accidents in which the inevitability belonging to the ontological statute of man appears.

Freedom has its sense only as a concrete possibility and potentiality, a power *selective on the broader basis and capable of producing, reproducing anew the conditions of its own realization and self-surmounting*.

"Freedom" as "status quo" is nonsense. Man is not free towards the authentic inevitability — towards the authentic inevitability — towards his ontic statute of determination of his own — but towards incidentalness.

V akomkoľvek tvrdení o ontickom a ontologickom štatúte človeka je zahrnutá aj výpoveď o jeho slobode. Všetky diania v rovine ľudského bytia majú spätný účinok na slobodu jednotlivca a spoločnstiev, skupín, tried, sociálnych útvarov.

Otázka „ako môžeme byť slobodnými?“ súvisí v konečných dôsledkoch s otázkou „ako môžeme byť ľuďmi“?

Marxov text

Za východisko pre naše úvahy sme si zvolili Marxov výrok z čias jeho zrelosti, ako sa s ním stretávame v *Kapitáli*:

„Ríša slobody sa v skutočnosti začína tam, kde prestáva práca určená potrebou a vonkajšou účelnosťou. Podľa povahy vecí leží teda na druhej strane sféry vlastnej materiálnej produkcie. Ako divoch musí zápasíť s prírodou, aby si ukojil svoje potreby, aby si zachoval svoj život a seba reprodukoval, tak to musí aj civilizovaný človek, ale v rôznych spoločenských formách a za všetkých možných produkčných situácií. Svojím vývojom rozširuje sa ríša prírodnej nevyhnutnosti, ako aj potreby. Ale zároveň sa rozširujú aj produktívne sily, ktoré uspokojujú tieto potreby. Sloboda v tejto oblasti môže teda spočívať iba v tom, že zospoločenštený človek, asociovaní producenti racionálne regulujú túto látkovú výmenu s prírodou, dostávajú ju pod spoločnú svoju kontrolu, namiesto toho, aby sa ňou, ako nejakou slepou mocou, dali ovládať, a uskutočňujú to s použitím čo najmenšieho vypätia síl a za podmienok najdôležitejších

a najprimeranejších ľudskej povahe. Toto všetko však stále zostáva ako riša nevyhnutnosti. Na jej opačnej strane sa začína rozvoj ľudských síl, ktorý je účelom seba samého, pravá riša slobody, ktorá však môže rozkvitať iba na onej riši nevyhnutnosti ako na svojej základni." (1, s. 826)

Význam: Sloboda „ako ľudský rozvoj síl, ktorý je účelom seba samého“.

Toto chápanie označuje slobodu ako *autotelický* (samoúčelný) *rozvoj ľudskej sily*, pričom „sila“ znamená pochopenie, hodnotenie a potencionálne pretvorenie („ovládnutie“) determinánt ľudského bytia.

Do tejto definície sú zapojené aj Marxove príspevky k teórii a stratégií slobody: Kritika formálnej slobody, mystifikovaného vedomia slobody, odhalenia sociálnej povahy jej historických hraníc, jej určenia v súvislosti s triednymi pomermi, revolúcia ako „asociácia, v ktorej slobodný rozvoj každého jedinca je podmienkou rozvoja všetkých“ (*Manifest komunistickej strany*).

Tým sú dané tri podstatné určenia slobody.

Po prvé: význam slobody ako fundamentálneho určenia ľudského bytia, a to ako produkcia ontického a ontologického štatútu človeka, prostredníctvom jeho činnosti, jeho vlastných akcií.

Z toho vyplýva, že sloboda vykazuje takú istú ontickú hodnotu ako všetky nevyhnutné určitosti bytia. Nie je podriadená nijakému stanovisku, aj keď sama predstavuje istú obmedzenú determináciu existencie.

Po druhé: z toho uvažovania vyplýva, že sloboda leží mimo poľa vonkajšej nevyhnutnosti. Túto nevyhnutnosť však nemôže vôbec potlačiť, môže ju iba kontrolovať v istých hraniciach. Súčasne však sloboda predpokladá túto nevyhnutnosť ako svoju základňu, a je teda ňou celkom samozrejme ohraničená.

Po tretie: ako ontická akcia, vedúca k vytvoreniu autonómie človeka, relativizovanej vonkajšími nevyhnutnosťami, je samoúčelom svojho rozvoja.

Ponímané z čisto formálneho stanoviska, sloboda sa javí teda ako paradox: znamená *osamostatnenie, autonomizovanie uprostred ohraničenia nevyhnutnosťami*, to znamená uprostred istej podmienenosti a závislosti.

Konkretizovanie paradoxov obsiahnutých v slobode

Aby sme mohli racionalizovať tieto paradoxy slobody, rozhodli sme sa konkretizovať ich v súvislosti s inou fundamentálnou určenosťou bytia, so smrťou.

Je človek slobodný, alebo môže byť slobodný pri rozhodovaní o svojej smrteľnosti alebo nesmrteľnosti?

Absurdnosť tejto otázky je zrejmä.

Analýza takéhoto nastolenia otázky nám však umožní adekvátnejšie po-

¹ Poznemenávame, že označenie slobody ako akciou uskutočnenej možnosti znamená anti-heglovské stanovisko. U Hegla poníma rozum slobodu ako možnosť. Tým menej Hegel pripúšťa, že by sa sloboda mohla chápať v rovine akcie, keby znamenala „to, čo možno konať“. Aj v tomto probléme vidíme rozdiel medzi dialektikou, ktorej základnou kategóriou je: „bytie a nebytie“ (lína Herakleitos—Plotón—Hegel) a neheglovskou dialektikou „možnosti a skutočnosti“ (lína Aristoteles—Marx). (2, s. 239 a n.)

chopiť slobodu ako ontickú a ontologickú dimenziu človeka: akcia človeka nemôže, samozrejme, odstrániť nevyhnutnosť individuálnej smrti, nemôže ju potlačiť.

Čo dokáže ľudská akcia vo vzťahu k tejto nevyhnutnosti? Môže odstrániť z cesty isté náhodnosti, ktorými sa uskutočňuje nevyhnutnosť smrti (napr. choroby, sociálne kataklizmy). Teda ľudská akcia môže obmedziť pole náhodností, prostredníctvom ktorých sa uskutočňuje individuálna smrť. Na zvolenú absurdnú otázku budeme si môcť dať odpoveď: Človek nie je slobodný vo voľbe byť smrteľným či nesmrteľným, lebo *smrť je jeho existenciálnym určením*. Naproti tomu je však slobodný (je to v jeho moci) odstrániť isté náhodnosti, diania, ktorými sa smrť aktualizuje, naplňa.

Smrť ako nevyhnutnosť nemôže sa zmeniť na nemožnosť, ale aleatórne udalosti, ktoré smrť vyvolávajú, môžu byť pretvorené na nemožné.

V ontologickom význame smrti sa teda sloboda javí ako konkrétna možnosť.²

Sloboda spočíva v pretvárajúcej akcii na poli náhodných udalostí, ktorými sa naplňa nevyhnutnosť.

Náhodnosť ako možnosť určite vytvorená uskutočnením má izomorfnú štruktúru s podmienenou pravdepodobnosťou modernej matematiky. Sloboda spočíva v tom, že akciou uskutočňuje isté možnosti a iné zase vylučuje (pričom sa zmes možných udalostí mení na nemožné), v *hraniciach určenosti, ktoré sú pevne dané ontologickým štatútom človeka*.

Možné však nestojí v protiklade oproti (nejakému) ničomu, ale oproti skutočnému alebo nemožnému.

Možná je udalosť, pre ktorej vznik sú dané nevyhnutné podmienky; skutočné je zase to, pre vznik čoho sú k dispozícii nevyhnutné a dostačujúce podmienky. Nemožná je v tomto ohľade udalosť, ktorá nemá pre svoj vznik potrebné podmienky.

Možnosť teda zahrnuje element neurčitosti, no nachádza sa na tej istej existenciálnej rovine ako skutočnosť. Je to neurčitá nevyhnutnosť (súhrn vyžadovaných podmienok), t. j. nevyhnutnosť, ktorá je zlúčená s nie-nevyhnutnosťou, s náhodnosťou. Skutočné naproti tomu má určitú štruktúru, je to jednoznačne orientovaná nevyhnutnosť: stáva sa, alebo je zahrnutá v stávaní sa.

Uskutočnenie, pole akcie spočíva v pozdvihnutí možnosti na určenie, ktoré sa týmto spôsobom stane nevyhnutnosťou.

Sloboda ponímaná v rovine ľudskej existencie, v rovine praxe, teda akcie, je práve procesom uskutočňovania konkrétneho, určitého a nevyhnutnosťou podmieneného možného. Nepotláča nevyhnutné, ale spôsobuje obmedzenia na poli náhodností, ktorými sa nevyhnutné uskutočňuje.

² Možnosť, s ktorou narábame v tejto práci, nie je možnosťou u Heideggera a tým menej u Sartra. V našom zornom poli nesledujeme abstraktnú možnosť (logickú čistú mysliteľnosť), ale konkrétnu určitú možnosť, ktorá je obsiahnutá v pevne určenom ontickom štatúte, teda možnosť, v zmysle Marxovho chápania, v zmysle, ktorému dal výraz už Diodoros Kronos („Možnosť nie je niečo, čo by nebolo skutočným, alebo čo by sa nemohlo stať skutočným“ — *Metafyzika*, 1046, 29). Tento význam v súčasnom myslení znova zaktualizoval Nikolai Hartmann (3).

Negatívne definície slobody („nevyskytovanie nátlaku“, „nejestvovanie závislosti“) sa mýlia v tom, že chápu slobodu istého jednotlivca mimo jeho ontického a ontologického štatútu, ktorý je konštituovaný dynamickým (historickým) súhrnom nevyhnutností.

Subjektivistické definície slobody („pocit byť slobodným“, „slobodné vedomie“) prehliadajú jej základný charakter, konkrétnu možnosť konať vzhľadom na efektívne ovládnutie náhodností, prostredníctvom ktorých sa nevyhnutnosť uskutočňuje.

Akcia (konanie) zahŕňa v sebe moment vedomia (alebo pochopenia) nielen nevyhnutnosti, ale aj slobody.

Tu zasahuje dôležitý problém odmystifikovania vedomia do dvoch smerov zahrnutých do marxistickej kritiky: do kritiky mystifikácie nevyhnutnosti (investitúra s charakterom ontickej nevyhnutnosti istých prechodných dejinných určení, ktoré môže ľudská akcia alebo splodiť, alebo odstrániť) a do kritiky mystifikácie slobody (falošné vedomie neprítomnosti nátlaku tam, kde v skutočnosti ide iba o nahradenie známeho nátlaku ešte neznámym).

Demystifikácia vedomia nás opäť privádza na pole platnosti slobody. Týmto poľom je akcia, a to účinná akcia, skutočné ovládnutie náhodností. Len akcia prepožičiava slobode ontickú konzistenciu. Akciou — prácou, sociálnou praxou — sa človek pretvára na istý ontologický subjekt a vyčleňuje sa z oblasti živočíšnej existencie. Sociálnou akciou si vytvára aj svoju slobodu: prvý akt premeny okolia človekom je súčasne jeho prvým slobodným aktom, ktorým sa odpútal od prirodzeného, či už vonkajšieho alebo vnútorného tlaku (ako napr. od inštinktívneho, stereotypného, automatizovaného prispôsobovania).

Akciu nazývame uzavretou, keď je orientovaná na uskutočnenie istého stavu, ktorý završuje istú vývojovú líniu. Otvorenou akciou naproti tomu je proces realizácie, pretože vytvára možnosť (potrebné podmienky) pokračovať vo vývojovej línii na vyššom stupni, teda na línii, ktorú síce opisuje, ale neuzatvára.

Pri definícii slobody ako samoúčelného rozvoja (sociálnej) ľudskej sily osvojil si Marx — podľa našej mienky — pochopenie slobody ako otvorenej akcie, akciu poznávania, hodnotenia a súčasného ovládnutia náhodností, v ktorých sa prejavuje nevyhnutnosť prislúchajúca ontickému štatútu človeka.

Sloboda má zmysel len ako konkrétna možnosť a potencia, moc *na širšom základe selektívna a schopná produkovať, reprodukovat alebo znova produkovať podmienky vlastného uskutočňovania a prekonávania.*

„Sloboda“ ako „status quo“ je nezmysel. Človek nie je slobodný oproti autentickej nevyhnutnosti — svojmu ontickému štatútu vlastných určení — ale oproti náhodnosti.

Človek svojou akciou produkuje alebo reprodukuje v rozšírenej miere — selektívne a optimálne — svoje životné určenie.

V akcii spočíva možnosť i skutočnosť zhody medzi poľudštením a smerovaním k slobode. A naopak: Byť človekom je to isté ako byť slobodným.

LITERATURÁ

1. MARX, K.—ENGELS, F.: Werke, Dietz Verlag, Berlin 1966.
2. APOSTOL, P.: Cibernetica, cunoastare, actiune (Kybernetika, poznanie, akcia), Bucuresti 1969.
3. HARTMANN, N.: Möglichkeit und Wirklichkeit, Berlin 1938.

О СВОБОДЕ

Павел Апостол

Любое утверждение об онтическом и онтологическом статусе человека содержит в себе и высказывание о его свободе.

Свобода с чисто формальной точки зрения представляется, таким образом, как парадокс: означает самостоятельное, автономное положение посреди ограничения необходимостями, то есть посреди определенной обусловленности и зависимости.

Свобода заключается в преобразующем действии, происходящем на поле случайных событий, которыми наполнена необходимость.

Определяя свободу как самоцель развития (социальной) человеческой силы, Маркс, по нашему мнению, освоил понимание свободы как открытого действия, как познания, оценки и одновременного овладения случайностями, в которых проявляется необходимость, относящаяся к онтическому статусу человека.

Свобода имеет смысл лишь как конкретная возможность и потенция, сила, селективная на более широкой основе и способная производить, воспроизводить и — или — вновь производить условия собственного осуществления и преодолевания.

«Свобода» как »статус-кво» является бессмыслицей. Человек не свободен по отношению к аутентичной необходимости — своему онтическому статусу собственных определений, — но по отношению к случайности.

ÜBER DIE FREIHEIT

Pavel Apostol

In jedweder Behauptung über den ontischen und ontologischen Status des Menschen ist eine Aussage dessen Freiheit mitinbegriffen.

Von einem rein formalen Standpunkt aus betrachtet, erscheint mithin die Freiheit sehr paradox: sie bedeutet Verselbstständlichung, Autonomisierung innerhalb der Grenzen der Notwendigkeit, das heisst innerhalb einer Bedingtheit und Abhängigkeit.

Die Freiheit besteht in einer umgestaltenden Aktion, die auf dem Felde der zufälligen Ereignisse ausgeübt wird, durch deren Vermittlung sich eine Notwendigkeit erfüllt.

Indem er die Freiheit als die autotelische Entwicklung der (sozialen) menschlichen Kraft definiert, hat Marx, nach unserer Meinung, für das Verstehen der Freiheit als offener Aktion optiert; einer Aktion der Erkenntnis, der Wertung und der gleichzeitigen Beherrschung

der Zufälligkeit, durch die sich die dem ontischen Status des Menschen innewohnende Notwendigkeit offenbart.

Die Freiheit hat einen Sinn nur als konkrete Möglichkeit und Potenz, Macht auf erweiterter Grundlage, selektiv und optimiert, die Bedingungen ihrer eigenen Verwirklichung und Überwindung zu produzieren, zu reproduzieren und/oder neu zu produzieren. „Die Freiheit“ als status quo ist sinnlos. Der Mensch wird nicht frei gegen die authentische Notwendigkeit — seinem ontischen Status eigenen Bestimmtheiten — sondern gegen die der Zufälligkeiten.